

**Azadlıq
Çırağı**
azadliqciragi.org

Azərbaycan iqtisadiyyatı Maastrixt kriteriyalarına cavab verirmi?

Kənan Aslanlı

İctimai Vəsaitin Monitorinqi Mərkəzi

İqtisadiyyat üzrə ekspert

kenan@pfmc.az

Azərbaycanın Avropaya tədricən inteqrasiyası rəsmi səviyyədə elan edilən bir məsələdir ki, bu istiqamətdə müəyyən addımlar atıldığı da görünür. Avropaya inteqrasiyanın son mərhələsi Avropa Birliyinə (AB) daxil olmaqdırsa, bu gec-tez Avronun tətbiqi ilə müşayiət olunmalıdır. Bu isə bəlli iqtisadi şərtlərə, yəni məşhur Maastrixt kriteriyalarına bağlıdır. Maraqlıdır, həmin kriteriyaların şərtləri nədən ibarətdir? Azərbaycan iqtisadiyyatı həmin şərtlərə indiki mərhələdə cavab verirmi? Bunun üçün iqtisadiyyatımızda nəyi necə dəyişmək lazımdır?

Avropa Birliyinin bəzən uyğunlaşma kriteriyaları (convergence criteria) da adlandırılan Maastrixt kriteriyaları (Maastricht criteria) Birliyə üzv ölkələrin Avropa İqtisadiyyat və Monetar Birliyinin üçüncü inteqrasiya mərhələsinə daxil olması və Avronun tətbiqinə uyğunlaşdırılması kriteriyalarıdır. Beş əsas kriteriya Avropa İttifaqı Sazişinin (*European Community Treaty*) 121 (1)-ci maddəsinə əsaslanır və makroiqtisadi stabilliyin təmin olunmasına, habelə AB ölkələri arasında monetar gərginliklərin əngəllənməsinə xidmət edir. Üzv və ya namizəd ölkələr Avronu tətbiq etmək üçün aşağıdakı iqtisadi kriteriyalara cavab verməlidirlər:

1. İnflyasiya dərəcəsi (inflation rate): AB-nin 3 ən yaxşı iqtisadi göstəriciyə malik üzv ölkəsinin (bu halda, üç ən aşağı inflyasiya göstəricisinə malik olan) orta inflyasiya səviyyəsindən maksimum 1.5 % bəndi çox ola bilər. Bu göstərici ildən- ilə dəyişir. Məsələn: 2004-cü il üçün 2.6%, 2005-cil üçün isə 2.7% olmuşdur.

2. Dövlət maliyyəsi:

- **dövlət büdcəsinin illik kəsiri (annual government deficit):** dövlət büdcəsinin illik kəsiri maliyyə ilinin sonuna ÜDM-nin 3%-dən çox ola bilməz. Yalnız xüsusi əsaslandırılmış istisnalarda bu həddin keçilməsinə imkan verilir.

- **dövlət borcu (government debt):** ümumi dövlət borcunun ÜDM-dəki xüsusi çəkisi maliyyə ilinin sonunda 60%-dən çox ola bilməz. Əgər xüsusi şərait bu hədəfə çatmağa imkan vermirsə, belə azalma təməlləri qanəedici olmalıdır.

3. Valyuta məzənnəsi (exchange rate): bu tələbə görə müvafiq ölkə ardıcıl iki il Avropa Monetar Sistemi (EMS) çərçivəsində valyuta məzənnəsi mexanizminə (ERM II) qoşulmuş olmalı və bu müddət ərzində valyutası ucuzlaşdırılmamalıdır.

4. Uzunmüddətli faiz dərəcələri (long-term interest rates): nominal uzunmüddətli faiz dərəcələri AB-nin 3 ən yaxşı iqtisadi göstəriciyə malik üzv ölkəsinin müvafiq göstəricisindən maksimum 2 % bəndi çox ola bilər. Bu göstərici də stabil deyil və hər il ayrı rəqəmlər elan edilə bilər.

Bəzi üzv və namizəd ölkələrin, habelə bizim üçün xüsusi önəm kəsb edən Azərbaycanın iqtisadiyyatında Maastrixt kriteriyalarının necə ödəndiyinə aşağıdakı cədvəldən diqqət yetirək.

Kriteriyanın icrası (baza göstəriciləri 2007-ci ilin may ayına görədir)

Ölkə ¹	Uyğunlaşma kriteriyası					Tətbiqetmə öhdəliyi ⁴	Hədəflənmiş tarix		Avroya qoşulma prosesi
	İnflyasiya dərəcəsi ²	Dövlət maliyyəsi		ERM II üzvlüyü	Faiz dərəcəsi ³		Ölkə tərəfindən bərqərar ediləcək	AB Komissiyası-tərəfindən tövsiyyə edilir	
		İllik büdcə kəsininin ÜDM-ə nisbəti	İllik dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti						
Göstəricinin tələb edilən həddi ⁵	max 3.0%	Max. 3%	max. 60%	min. 2 il	max 6.4%	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
 Bolqarıstan	4.6%	-3.1% ⁶	29.9%	0 il	3.8%	Bəli	2009-2010	Tətbiq edilmir	Davam edir
 Kipr	2.0%	1.5%	65.3%	ERM II-yə 2 May 2005-də qoşulub	4.2%	Bəli	2008-01-01	2008-01-01	Hazır
 Çexiya	2.2%	3.6%	30.4%	0 il	3.8%	Bəli	əvvəlki şərtlərə qayıdış ⁸	Tətbiq edilmir	Davam edir
 Danimarka	2.1%	-3.9% ⁶	30.0%	1 Yanvar 1999	5.2%	variantlardan imtina	Hələ məlum deyil	Tətbiq edilmir	Hələ yox
 Estoniya	4.3%	-2.3% ⁶	4.5%	28 İyun 2004	(4.1%)	Bəli	2010	Elan ediləcək	Hazır
 Macarıstan	3.5%	10.1%	61.7%	0 il	7.1%	Bəli	2010-2014	Tətbiq edilmir	Davam edir
 Latviya	6.7%	-0.1% ⁶	12.1%	2 May 2005	3.9%	Bəli	2010-2012	Elan ediləcək	Hazır
 Litva	2.7% ⁷	0.5%	19.7%	28 İyun 2004	3.7%	Bəli	2010	Elan ediləcək	Hazır
 Malta	2.2%	2.6%	66.5%	2 May 2005	4.3%	Bəli	2008-01-01	2008-01-01	Hazır
 Polşa	2.3%	3.7%	47.3%	0 il	4.25%	Bəli	2011	Tətbiq edilmir	Davam edir
 Rumıny	4.0%	2.5%	20.3%	0 il	8.0%	Bəli	2014	Tətbiq edilmir	Hələ də yox
 Slovakiya	4.3%	3.1%	34.5%	28 Noyabr 2005	4.3%	Bəli	2009	Elan ediləcək	Hazır
 İsveç	1.5%	-2% ⁶	50.9%	0 il	3.7%	Bəli	Hələ məlum deyil	Tətbiq edilmir	Hələ də yox
 Böyük Britaniya	2.2%	3.0%	44.1%	0 il ¹⁰	5.0%	Variantlardan imtina	Şərtlər	Tətbiq edilmir	Hələ də yox
 Xorvatiya	2.7%	2.2%	40.8%	0 il		Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir

Makedoniya	3.2%	0.6%	39.5%	0 il		Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
Türkiyə	9.5%	0.6%	60.7%	0 il	10%	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
Albaniya	2.4%			0 il		Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
Bosniya və Herzeqoviniya	0.9%			0 il		Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
Serbiya				0 il		Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
Qaradağ (Montenegro) ⁹				0 il ⁹		Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir	Tətbiq edilmir
<u>Azərbaycan</u> (2006 yekun)	8.3 %	- 0.4 %	9.9 %	0 il-5.1% bahalaşma	16-17%	<u>Tətbiq edilmir</u>	<u>Tətbiq edilmir</u>	<u>Tətbiq edilmir</u>	<u>Tətbiq edilmir</u>

¹ Avronu hələ tətbiq etməyən cari AB üzvləri, rəsmi potensial namizədlər və digər namizədlər.

² AB-nin 3 ən yaxşı iqtisadi göstəricilərə malik üzv ölkəsinin orta inflyasiya səviyyəsindən maksimum 1.5 % bəndi çox ola bilər.

³ Nominal uzunmüddətli faiz dərəcələri AB-nin 3 ən yaxşı iqtisadi göstəricilərə malik üzv ölkəsinin müvafiq göstəricisindən maksimum 2 % bəndi çox ola bilər.

⁴ AB-yə Daxilolma Sazişi və ya üzvlük danışıqları çərçivəsində götürülən ölkədə Avronun tətbiqi ilə bağlı formal öhdəlik.

⁵ 2007-ci ilin may ayına olan hesabat üzrə göstəricilər.

⁶ Mənfi defisit göstəricisi profisiti ifadə edir.

⁷ İnflyasiya dərəcəsi 2006-cı ilin mart hesabatına görə 2.6% olmuşdur, 2007-ci ilin 1 yanvarına qədər Litva avrozonaya daxil edilməsə də, o bu kriteriyanı ödəmişdir.

⁸ Çexiya 2006-cı ildə 2010-cu ili rəsmi olaraq hədəf tarixi olaraq göstərsə də, sonradan həm Mərkəzi Bank, həm də hökumət bunu qeyri-real hesab etdilər. Bəzi qeyri-formal müzakirələrdə 2015-ci il cari hədəf kimi göstərilərsə də, hazırda hər hansı bir rəsmi tarix elan edilməyib.

⁹ Montenegro avrodan öz valyutası kimi istifadə etsə də "de jure" olaraq avrozonaya daxil deyil, habelə ona Avro əskenaları və qəpikləri emissiya etmək üçün icazə verilməyib. Montenegro milli valyutaya malik deyil, ona görə də onun ERM II-yə üzvlüyünün hansı mənanı ifadə etməsi qeyri-müəyyəndir.

¹⁰ Böyük Britaniya 1990-cı ilin oktyabrın 1992-ci ilin sentyabrına qədər ERM- I-də iştirak etmişdir.

 Kriteriya icra edilib

Azərbaycan iqtisadiyyatını Maastrixt kriteriyaları ilə qiymətləndirdikdə, getdikcə artmaqda olan inflyasiyanı, manatın durmadan bahalaşmasını və kreditləşmədəki yüksək faiz dərəcələrini müvafiq kriteriyalarla müqayisədə riskli hesab etmək olar. Dövlət büdcəsinin kəsirli olmaması və dövlət borcunun ÜDM-dəki payının yüksək olmaması isə Azərbaycan iqtisadiyyatının nisbi üstünlükləri kimi dəyərləndirilə bilər. Azərbaycan iqtisadiyyatında artan neft gəlirləri monetar və makroiqtisadi tarazlığa “sunami effekti” kimi təsir etmişdir. Əgər 2000-ci ildən 2003-cü ilə qədərki 4 illik dövrdə manat dollara qarşı müvafiq olaraq 5.43%, 4.6%, 2.5% və 0.6% ucuzlaşmışdısa, 2004-cü il ərzində artıq 0.43%-lik bahalaşma, 2005-ci ildə 6.4%-lik bahalaşma, 2006-cı ildə isə 5.1%-lik bahalaşma olmuşdur. Eyni zamanda, Milli Bankın tətbiq etdiyi tənzimlənən-üzən valyuta rejimi bu halda AB-nin tələblərinə uyğun hesab edilə bilər.

2004-cü ildən inflyasiya templəri də yüksəlmişdir. Belə ki, rəsmi rəqəmlərə görə həmin il 6.7%, 2005-ci ildə 9.6%, 2006-cı ildə isə Milli Bankın və Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına görə 8.3% (2005-ci ilin dekabrına nisbətən 11.4%) illik inflyasiya qeydə alınmışdır. Hökumət inflyasiyanı əsasən əhalinin pul gəlirlərinin artması, mövsümi amillər və dünya bazarında bəzi məhsulların qiymətinin artması ilə izah etsə də, müstəqil ekspertlər buraya inhisarlaşma faktorunu da əlavə etməyin tərəfdarıdır.

Büdcə gəlirlərinin 60%-ə yaxınını (təqribən 2.5 mlrd.\$) təşkil edən neft gəlirləri və xərc maddələrinin tam icra edilməməsi hesabına artıq dövlət büdcəsi kəsirlə proqnozlaşdırılsa da, nəticədə profisitli olur. Neft gəlirlərinin artması və birbaşa xarici investisiyaların azalması fonunda dövlət borcu mütləq ifadə ilə artsa da, yüksək templərə malik ÜDM-dəki xüsusi çəkisi iqtisadi təhlükə törədə biləcək həddən (40%) və müvafiq Maastrixt kriteriyasının tələb göstəricisindəki kritik səviyyədən (60%) xeyli aşağıdır.

Maastrixt iqtisadi kriteriyaları ilə milli iqtisadiyyatımızı yenidən dəyərləndirdikdə məlum olur ki, önümüzdəki ortamüddətli dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatı qarşısındakı əsas hədəflər makroiqtisadi tarazlığın və monetar stabilliyin möhkəmləndirilməsi, qeyri-neft ixrac potensialının artırılması, iqtisadi rəqabət qabiliyyətliliyin yüksəldilməsi və sosial ədalətin bərqərar edilməsi olmalıdır. Bununla yanaşı, struktur və institusional islahatlara olan ehtiyaclar düzgün qiymətləndirilərək həmin islahatların yeni mərhələsi həyata keçirilməlidir, nəticədə iqtisadi idarəetmə və iqtisadi qərar qəbuletmə sistemləri optimallaşdırılmalıdır. Bir məqamı əsla unutmamaq olmaz: bir çox iqtisadi problemlərin əsasında əslində qərar qəbuletmə problemi dayanır.

P.S. Təəssüf ki, Azərbaycanın uzunmüddətli iqtisadi inkişaf strategiyası hələ də işlənib hazırlanmayıb.